

γραμμὴ τοῦ τοίχου εἶνε κατεστραμμένη, εἰς δὲ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἦσαν χώματα **τουρκικά**, ἐπειδὴ περιεῖχον καὶ ἄλλα μὲν ὄστρακα καὶ μικρὰν μυκηναϊκὴν πηλίνην τράπεζαν, ἀλλὰ καὶ λουλάδες καπνοσυρίγγων. Μέρος τοῦ τοίχου κατεστράφη ὑπὸ βόθρου δευτέρου ἀποπάτου παραπλευρῶς πρὸς δυσμὰς τοῦ πέρυσιν εὐρεθέντος καὶ ἀνέκοντος κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν χωμάτων εἰς τοὺς τουρκικοὺς χρόνους. Ὁ δεύτερος εἶνε βαθύτερος τοῦ πρώτου, εἰσχωρῶν βαθύτερον τῶν 7. 20 μ. (τόσον ἠρεύνῃσα ἐγώ). Τὰ χώματα τῶν βόθρων τούτων διέφερον καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ πρῶτος περιεῖχε πάμπολλα ὄστρακα μυκηναϊκὰ ἀνέκοντα πολλὰ εἰς ἀγγεῖα τοῦ γείτονος διαδρόμου, ἀλλὰ καὶ ἔμπεπτωκυῖας τουρκικὰς ἀμίδας καὶ προχοῖδας χρησίμους εἰς τὰ ἔθιμα καθαριότητος τῶν Τούρκων. Ὁ δεύτερος ἀπόπατος εἶχεν ὀλίγα ὄστρακα μυκηναϊκὰ ἀσυνάρμοστα ὅλως, τὰ δ' ἄλλα νεώτερα τεκμήρια ὅμοια τοῖς τοῦ πρώτου.

Ἐλπίζω προσεχῶς νὰ δημοσιεύσω ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐφημερίδι περιγραφὴν τῶν μυκηναϊκῶν ἀγγείων τοῦ περυσينوῦ ἔτους καὶ συγχρόνως ἰδίαν μελέτην τοῦ κυρίου Evans περὶ τῶν μυκηναϊκῶν ἐπιγραφῶν, αἷς φέρουσι πολλὰ τούτων, ἣν μελέτην αὐτοπροαίρετος εὐηρεστήθη νὰ γράψῃ ὁ σοφὸς ἀνὴρ, ἀρμοδιώτατος ἐν τούτῳ παντὸς ἄλλου.

Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

2. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΝ ΘΗΒΑΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΝΑΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Περὶ τῆς ἐνεργηθείσης, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀνασκαφῆς τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν Θήβαις ἔχω νὰ ἀνακοινώσω τὰ ἀκόλουθα. Τὸ ἀνασκαφὲν μνημεῖον κεῖται κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς Καδμείας καὶ περὶ τὰ 100 μ. βορείως τοῦ σημερινοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῶν Θηβῶν τοῦ καλουμένου Παναγία Λότζια. Ἀφορμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μελέτην τοῦ μνημείου ἔδωκε μικρὸν παρεκκλήσιον ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἐνεργηθείσης ἀνασκαφῆς εὐρισκόμενον καὶ τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγ. Βασιλείου. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, ὅπερ μοὶ ὑπεδείχθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Κεραμοπούλλου, εἶναι τμήμα ἰσοδομικοῦ κτίσματος δι' ὀρθογωνίων τιτανολίθων καὶ παρενθέτων πλίνθων ἱδρυμένου, ἔχον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἐντετειχισμένην Βυζαντινὴν ἐπιγραφὴν, ἣν οἱ περὶοικοὶ παρηρμήνευσαν, ἀποδώσαντες εἰς

τὸ ὑπ' αὐτῶν μετατραπὲν εἰς παρεκκλήσιον Βυζαντινὸν κτίσμα τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλείου, ὅπερ ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ ἀποδίδει εἰς τοὺς κτίτορας Βυζαντινοῦ ναοῦ τιμωμένου κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς ὄνομα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ἰδρυθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ κανδιδάτου Βασιλείου ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου Α'. τοῦ Μακεδόνο· τῷ 872 μ. Χ.

Ὡς βάσις ἄρα τῆς ἐνεργηθείσης ἀνασκαφῆς πρὸς ἐξοκρίβωσιν ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων τῶν ἐν Ἑλλάδι χρονολογημένων Βυζαντινῶν μνημείων ἐλήφθη τὸ ἀνωτέρω παρεκκλήσιον, ὅπερ εἶχον ἀρχίσει ἤδη τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1921 νὰ ἐρευνῶ διὰ μικρᾶς δαπάνης τοῦ Σου ὑπουργείου, ἐσυνέχισα δ' ἐφέτος χάρις εἰς τὰ παρασχεθέντα μοι μέσα ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ἐρευνα τοῦ περὶ τὸ ναῦδριον χώρου ἦτο δυσχερὴς ἔνεκα τῆς δεξιᾶ τοῦ παρεκκλησίου ὁδοῦ καὶ τῶν πέριξ τοῦ μνημείου οἰκοδομῶν, αἵτινες καταλαμβάνουσιν ἱκανὸν τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀνασκαπτομένου μνημείου, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς μεγίστης ἐπιχωματώσεως, ἣτις φθάνει ἐνιαχοῦ τὰ 4 μέτρα. Ἡ ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφὴ ἀπέδωκε τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα.

Τὸ σημερινὸν παρεκκλήσιον ἀπεδείχθη ὥς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἐν τῇ συνημμένῃ κατόψει παριστωμένου ὀρθογωνίου μονοκίτου κτίσματος ἐπιμελῶς διὰ τιτανολίθων καὶ κατὰ ἰσόδομον τρόπον ἐκτισμένου. Τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο κτίσμα διαιρεῖται εἰς δύο διαμερίσματα, ἐξ ὧν τὸ δυτικὸν δύναται ὥς νάρθηξ νὰ ἐρμηνευθῇ. Τὸ ναῦδριον ἐστεγάζετο προφανῶς διὰ καμάρας μετ' ἐνισχυτικοῦ τόξου, διαιρουμένης μάλιστα εἰς δύο τμήματα· ἐσχηματίζετο δηλονότι διὰ τοῦ ἐνισχυτικοῦ τούτου τόξου δίλοβον ἄνοιγμα, ὥς ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐκατέρωθεν παραστατῶν καὶ κατὰ χώραν ἀνευρεθεῖσα βάσις κίονος δύναται νὰ πιστώσῃ.

Ποικιλόσχημα καὶ πολύχρωμα ἄφ' ἑτέρου πλακίδια ἐκ μαρμάρου, ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφάς, μαρτυροῦσι περὶ τῆς διακοσμήσεως τοῦ δαπέδου διὰ ψηφιδώματος μετὰ γεωμετρικῶν σχημάτων, περιβαλλομένου διὰ ταινιῶν ἐκ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν τινὲς διατηροῦνται εἰσέτι κατὰ χώραν. Ὅμοιως ἡ ἀνεύρεσις τοξοειδῶν τμημάτων τοιχογραφῶν ἐχουσῶν τρεῖς ζώνας μετ' ἀξιολόγων Βυζαντινῶν διακοσμήσεων, καθὼς καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἱκανῶν τεμαχίων κονιαμάτων διατηρούντων μέρη ἀγιογραφῶν εἶναι δηλωτικὰ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ πλουσίας διακοσμήσεως τοῦ ναῦδριου. Τέλος ἡ ἀνεύρεσις ὄλων σχεδὸν τῶν τεμαχίων τοῦ μαρμαρίνου τέμπλου τοῦ ναῦδριου, ἥτοι ἀξιολογωτάτου ἐπιστυλίου μετ' ἀναγλύφου κληματίδος, ῥοδάκων, ἀλληλοσπαρασσομένων ζῳῶν καὶ ἄλλων εἰς σχῆμα λύγας διακοσμήσεων —

θωρακίου μετὰ γλυπτικῶν διακοσμήσεων τοῦ εἵδους τοῦ λεγομένου γλυπτοῦ κεντήματος—τετραπλεύρων κιονίσκων μετ' ἀναγλύφου γάστρας, ἐξ ἧς φύεται κλῆμα μετὰ βοτρυῶν καὶ φύλλων ἀμπέλου—μικρῶν κιονοκρανῶν μετὰ γλυπτῶν φύλλων ἀκάνθου καὶ ἄλλων, ἀποδεικνύει τὴν διάταξιν καὶ πολυτελῆ διακόσμησιν τοῦ ἀνασκαφέντος ἀξιολογωτάτου ναῦδριου, ὅπερ προβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὡς ζωηρὰ εἰκὼν ἡγεμονικοῦ παρεκκλησίου Βυζαντινῶν χρόνων καὶ δύναται νὰ παράσχη σαφὴ ἰδέαν τῶν παραδιδομένων λαμπρῶν παρεκκλησιῶν τῶν ἀνακτόρων τοῦ Βυζαντίου, μίμησις τῶν ὁποίων προφανῶς εἶναι τὸ ναῖδριον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὸ κτισθὲν ἐν Θήβαις ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ κανδιδάτου Βασιλείου παρὰ τὸ ἰδιαίτερον ἴσως μέγαρον αὐτοῦ, ὡς ἀφῆκε μάλιστα τοῦτο νὰ ὑποτεθῇ ἡ δεξιὰ τοῦ νάρθηκος καὶ παρὰ τὴν ὁδὸν ἀνεύρεσις τῶν θεμελίων ἀρχαίου κτίσματος, ἐφ' οὗ πιθανώτατα εἶχε τὸ Βυζαντινὸν μέγαρον κτισθῇ.

Ὅτι ὅμως προσδίδει σήμερον σπουδαιότητα εἰς τὰ ἀνευρεθέντα ἐρείπια τοῦ ναῦδριου τῶν Θηβῶν, εἶναι οἱ ἐντὸς τοῦ ναῦδριου καὶ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς ἀνευρεθέντες μεγαλοπρεπεῖς ὑπόγειοι ἢ ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τετράγωνοι καὶ καμαρωτοὶ τάφοι, ἐκτισμένοι διὰ λαξευτῶν μαρμαρίνων πλακῶν ἢ πωρολίθων καὶ πλίνθων. Ὁ ἐντὸς τοῦ ναῦδριου καμαρωτὸς τάφος διὰ λαξευτῶν πωρολίθων καὶ πλίνθων ἐκτισμένος ἔχει μῆκος 3.20 μ. καὶ πλάτος 1.20 μ.), κατέρχεται δέ τις εἰς τοῦτο διὰ δύο βαθμίδων. Οἱ κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς ἀνευρεθέντες τάφοι εἶναι ὁμοίως ὑπόγειοι, ἀλλὰ τετράγωνοι, διὰ μαρμαρίνων / πλακῶν ἐκτισμένοι, εἰς δὲ τούτων εἶναι ὑπὲρ τὴν γῆν μετὰ πωρολίθων. Μεγαλοπρεπέστερος τῶν ἀνωτέρω ἀνευρεθέντων τάφων εἶναι μαρμαρίνη σαρκοφάγος μετὰ γλυφῶν κατὰ τὴν βάσιν ἢ τὸ χεῖλος αὐτῆς (δυστυχῶς ἄνευ ἐπιγραφῆς), ἥδη δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ τάφος τοῦ κτίτορος τοῦ ναοῦ, καθ' ὅσον περιλείπεται εἰς ἴδιον τετράγωνον χώρον μετὰ αὐλῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἧς μάλιστα τὸ τοξοειδὲς μαρμάρινον ὑπέρθυρον εὐρίσκεται.

Οὕτως αἱ ἐνεργηθεῖσαι ἐν Θήβαις, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀνασκαφαὶ συνετέλεσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀνευρεθῇ τὸ σχῆμα καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἀσφαλῶς χρονολογημένου καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν μόνον γνωστοῦ μέχρι τοῦδε Βυζαντινοῦ ναοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅπερ δίδει εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν εἰκόνα ἡγεμονικοῦ παρεκκλησίου τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, νὰ ἀνευρεθῶσιν ἀφ' ἑτέρου ἀξιολογώτατα γλυπτὰ, ἢ τεχνικὴ τῶν ὁποίων ἐρμηνεύει ἄριστα αὐτὰ τὰ περίφημα ἐργασίηρια